

MAGYARORSZÁG NÉMETORSZÁG POLITIKAI ÉS KATONAI SZÁMÍTÁSAIBAN

A nemzetiszocialista hatalmi terjeszkedés az egyes európai régiókban különböző intenzitással és eltérő módon fejtette ki hatását. Míg ez a legtöbb esetben katonai erő nyomására ment végbe, addig a délkelet-európai térségben a Német Birodalomnak sikerült uralni pozícióit — legalábbis bizonyos ideig — erőszak nélkül, politikai és gazdasági eszközökkel elérni. A Hitler által gyakorolt külpolitikának kedvezett, hogy a Balkánon csak közepes és kis államok voltak, amelyek az első világháború következményeként, területi igények miatt, egymással többé-kevésbé vitás viszonyban álltak. Ennek megfelelően a nemzetiszocialista külpolitika Délkelet-Európában egy politikailag labilis helyzetet talált, amely a Német Birodalom hatalmi törekvéseinek kiválóan megfelelt.

A német-magyar viszony, 1933—1940

A Német Birodalomhoz hasonlóan Magyarország is az első világháború veszteseihez tartozott. A párizs környéki békeszerződések révén mindkettőnek területi veszteségeket és a katonai potenciál rendkívüli korlátozását kellett elszenvedni. Innen eredt az a Berlinben és Budapesten gyakorolt politika, melynek célja a békeszerződésben levő határozatok revíziója, és a régi hatalom, illetve területi nagyság visszaszerzése volt.

Magyarország külpolitikailag már röviddel Hitler hatalomra jutása után próbálkozásokat tett a Német Birodalomhoz való közeledésre. Budapest azonban még érdektelenségbe ütközött, mivel a Harmadik Birodalom cselekvési terét szorosabb kétoldalú kötődéssel ekkor még nem kívánta szűkíteni. Emiatt vallott kudarcot egy Magyarország által 1934 januárjában javasolt német-magyar konzultációs szerződés is. Bár német oldalról készek voltak a nemzetiszocialista külpolitika e szakaszában a magyar revíziós törekvések közvetlen támogatására, ám saját érdekeik miatt szerződésbeli kötöttségeket nem akartak vállalni.¹

A harmincas évek közepén Berlin a délkelet-európai országokkal intenzív külkereskedelmi és gazdasági politikát folytatott, melynek célja e szoros együttműködés révén erős politikai függés elérése volt. Ezért a német-magyar kapcsolatok súlypontja az 1935-től 1937-ig terjedő időszakban a gazdasági szektorra helyeződött.² A Budapesttel szembeni tartózkodó berlini politika ellenére a hadsereg vezérkari főnöke, Beck vezérezredes a honvédség vezetését 1935 nyarán egy Csehszlovákia elleni közös fellépéshez igyekezett megnyerni. A Beck-féle indítvány képezte a német-magyar titkos katonai diplomácia kezdetét.³

A Harmadik Birodalom politikai sikerei Európában 1935 és 1939 között, amelyre a Rajna-vidék megszállásában, a Saar-vidék visszacsatolásában, Auszt-

1 Förster, Jürgen: Die Gewinnung von Verbündeten in Südosteuropa. In: Boog, Horst — Hoffmann, Joachim — Klünk, Ernst-Müller — Rolf, Dieter — Ueberschär, Gerd R.: Der Angriff auf die Sowjetunion. Stuttgart, 1983. 547. o. (=Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. (Kiad.: Militärgeschichtliches Forschungsamt [MHFA] 4. k.).

2 Ehhez részletesebben: Volkman, Hans-Erich: Die NS-Wirtschaft in Vorbereitung des Kriegs. In: Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. (Kiad.: MHFA), 1. k., Stuttgart 1979, 339—348. o.; Vogel, Detlef: Deutschland und Südosteuropa. In: Der Zweite Weltkrieg. (Az MHFA megbízásából kiad.: Michalka) München, Zürich, 1989. 532—553. o., speciálisan Magyarországot illetően: Riemenschneider, Michael: Die deutsche Wirtschaftspolitik gegenüber Ungarn 1933—1944. Frankfurt/Main-Bern-New York-Paris, 1987, 59—130. o.

3 Förster: i. m. 348. o.

ria annexiójában, a müncheni szerződésben, valamint a maradék Csehország bekebelezésében nyilvánultak meg, erősítették Németország uralmi helyzetét Budapesttel szemben. Hitler politikája az európai erőviszonyokat jelentősen megváltoztatta, ami Délkelet-Európában gyakorlatilag a kisanant széthullásához vezetett és újra élte a magyar-román ellentétet. Amennyiben Budapest azt remélte, hogy területi igényeit Romániával szemben Berlin aktívan támogatni fogja, be kellett látnia, hogy erre — a szóbeli ígéreteken kívül — Németország nem hajlandó. A magyar vezetés politikai engedményekkel reagált, hogy a Harmadik Birodalom jóindulatát megőrizze. A német hegemonia végleges elismerését jelentette, amikor Budapest meghajlott az első bécsi döntés (1938. XI. 2.) előtt. Az Antikomintern paktumhoz való csatlakozással és a Népszövetségből való kiválással 1939 márciusában Magyarország abban az időpontban állt demonstratívan a tengelyhatalmak mellé, amikor a nyugati hatalmak a német expanziós törekvéseknek gátat ígézett vetni. Ezzel Budapest egyre inkább a Harmadik Birodalom politikai sodrába került. Csupán a német-lengyel háborúban vonta ki Magyarországot magát — a Lengyelország iránt érzett régi barátsága miatt — a német követelések teljesítése alól, és határozta meg saját helyzetét a fegyveres semlegességben.⁴

Az első világháború vége óta fennálló magyar-román ellentétek a Berlin-Budapest viszonyra is kihatottak. Magyarország első kísérletei a vitás határkérdés erőszakos megoldására zátonyra utottak a Lengyelország elleni német támadással, amikor is a nyugati hatalmak hadat üzentek Berlinnek, és így Budapestnek is brit-francia hadüzenettel kellett volna számolnia, amennyiben megtámadja Romániát. Egyidejűleg a Német Birodalom is nyomást gyakorolt Magyarországra, nehogy az a szomszédos ország ellen fegyveres agresszióba kezdjen, s így a Berlin által kívánatosnak tartott „balkáni nyugalom” megmaradhasson. Az agresszív magyar revíziós politika ellenére Németországnak a franciaországi hadjárat végéig, ügyes hintapolitikával, sikerült e problémát függőben tartani. Az Európában addig végbement területváltozások⁵ felébresztették Budapesten az Erdélyre vonatkozó követelések érvényesítésének igényét. Magyarország igyekezett, hogy minden német — különösen gazdasági — kívánságot a teljesíthetőség határáig kielégítsen, mivel az ország már nem volt hajlandó a kérdést tovább halogatni. Ezzel Berlin dilemma elé került, mivel Romániára a nélkülözhetetlen kőolaj miatt szüksége volt. Egyben annak veszélyét is látták, hogy a Szovjetunió egy magyar-román konfliktus esetén beavatkozhatna, és ezáltal a romániai olajbeszerzést megakadályozhatná. Berlin ezért a területi kérdés megoldása érdekében a tengely e két partnerét kétoldalú tárgyalásokra kényszerítette. Ezek kudarca után Németország és Olaszország a két országgal bizottsági döntést fogadtatott el.⁶ Mivel ettől kezdve Magyarország területi gyarapodását csak a tengelyhatalmak — és mindenekelőtt a Harmadik Birodalom — voltak képesek és hajlandóak garantálni, az ország az 1933-tól 1940-ig terjedő időszakban szinte teljesen függő helyzetbe került Németországtól.⁷

⁴ Hillgruber, Andreas: Deutschland und Ungarn 1933—1944. In: *Wehrwissenschaftliche Rundschau* 9 (1959) 653—658. o.; Broszat, Martin: Deutschland—Ungarn—Rumänien. In: Hitler, Deutschland und die Mächte. (Kiad.: M. Fruncke) Düsseldorf, 1976. 525—550. o.; Förster: i. m. 348—350. o.

⁵ Ezalatt az 1939/1940-es német és a baltikumi, illetve délkelet-európai szovjet katonai annexiók értendők.

⁶ A második bécsi döntés, 1940. aug. 30-án.

⁷ Nebelin, Manfred: Deutsche Ungarnpolitik 1939—1941. Opladen, 1989. 9—153. o.; Hillgruber: i. m. 651—660. o.; Förster: i. m. 347—353. o.; Broszat: i. m. 524—564. o.

A nemzetiszocialista érában a Német Birodalom viszonyát Magyarországhoz Hitlernek a kis- és középállamokkal szembeni hozzáállása határozta meg, noha rájuk programszerű megnyilatkozásaiban nem volt tekintettel, és amelyeket konkrét döntéseinél figyelmen kívül hagyott. „Hatalmának gyakorlása közvetlen, erőszakos és gátlástalan volt ... Ez érvényes a meg nem szállt, vagy szövetséges országokra is, amit a balkáni fejlemények is igazoltak...”⁸

A honvédség a német birodalom katonai számításában

A békeszerződés, amit Magyarország 1920-ban írt alá, csakúgy mint amit Németországgal kötött, katonai korlátozásokat tartalmazott. E határozatok alapján a Honvédségnek csupán 35 000 fős állományt engedélyeztek, páncélos, repülő és légvédelmi egységek felállítását megtiltották, mint ahogy a lövegek és aknavetők számát is korlátozták. Magyarország természetesen igyekezett ezeket a korlátozásokat kijátszani, így a Honvédség állományába 1928-ban már 40 800 fő tartozott, mely létszám a Népszövetségből való kilépésig 85 000 katonára növekedett. A személyi fejlesztés ellenére a gépesítettség és a fegyverzet színvonala — habár 1938-ban átfogó fejlesztési program is meghirdetésre került — 1939 szeptemberéig nem érte el az európai szintet. Ebből adódott, hogy a második világháború kezdetén Magyarország csupán korlátozottan ütőképes hadsereggel rendelkezett.⁹

Mivel e tény a német katonai vezetés előtt is ismert volt, a honvédség harcértékét nem becsülték túlságosan nagyra. A magyar csapatokat a Wehrmacht általában könnyű védelmi és mögöttes területeket biztosító feladatok ellátására tartotta alkalmasnak. Csupán az 1940. március 1-én felállított páncélos hadosztályt ítélték meg kedvezőbbben. A német katonai vezetés véleménye szerint a magyar hadsereg egy modern háborúra kiképzettségi szintje, elégtelen fegyverzete és technikai felszereltsége miatt nem volt felkészülve, és ezért bevetésre, a kivételektől eltekintve, csak feltételesen volt alkalmas.¹⁰

A magyar tényező a balkáni hadjáratban, 1941

Amikor 1941. (valójában 1940. — a Ford.) október 28-án olasz egységek Albániából Görögországot megtámadták, Hitler célja, hogy a Balkánt a háborúból távol tartsa, zátonyra futott. Olaszország önhatalmú lépése jelentős mértékben veszélyeztette a délkelet-európai német nyersanyagellátást és mindenek előtt az olajbeszerzést Romániából, mivel az olasz agresszióval Nagy-Britannia szövetségei kötelezettsége érvénybe lépett és így a harcokba beavatkozhatott. London számára megnyílt annak a lehetősége, hogy a délkelet-európai nyersanyaglelőhelyeket bombákkal megsemmisítse. A hamarosan nyilvánvalóvá váló olasz vereséggel felmerült annak a veszélye, hogy mind Nagy-Britannia, mind a Szovjetunió érvényesíteni igyekszik e régióhoz kötődő érdekeit a Német Birodalom kárára. Berlin ezért a balkáni országokat még szorosabban igyekezett

⁸ Krüger, Peter: Das Jahr 1941 in der deutschen Kriegs- und Aussenpolitik. (Kiad.: Karl Bosl) München-Wien, 1972. 14. o.

⁹ Gosztonyi, Péter: Ungarns militärische Rolle im Zweiten Weltkrieg. I. rész. In: Wehrwissenschaftliche Rundschau, 26 (1977), 158–160. o.

¹⁰ Erfurt, Waldemar: Militärische Gleichrichtung und Verbindung zwischen Deutschland und Ungarn. In: Müller-Hildebrand, B.: Die militärische Zusammenarbeit Deutschlands und seiner Verbündeten während des Zweiten Weltkrieges. Kézirat. 1963. MHFA, Foreign Military Studies (MFS) P-106/II, 376. o.; Förster: i. m. 335. o.

magához kötni, felszólította őket, hogy lépjenek be a háromhatalmi egyezménybe. A Harmadik Birodalom által megcélzott országok közül elsőként, 1940. november 20-án, Magyarország csatlakozott a szövetséghez. Ez logikus következménye volt Budapest addigi külpolitikai megtartásának, mert már a szerződés Olaszország, Japán és Németország általi aláírásakor puhatolódzások történtek a dunai államnak az egyezményhez való csatlakozása iránt.¹¹ 1940 novemberében és 1941 márciusában Görögország kivételével az összes délkelet-európai állam követte Magyarország példáját.¹² Ezzel úgy tűnt, hogy Hitler koncepcióját a katonai konfliktusnak korlátok közötti tartásáról a Balkánon siker koronázta.¹³

Az olasz katonai kudarc a görögországi hadjáratban, s hogy a tengely tekintélyt helyreállítsa, balkáni beavatkozásra indította Hitlert. A Görögország elleni hadműveletek irányelveit a 20. számú utasítás tartalmazta, amelyben terveként egy Dél-Bulgáriából indított támadás szerepelt. A hadműveleti tervek Magyarországot csupán a Romániába és Bulgáriába irányuló katonai szállítmányok átvonulási területének tekintették.¹⁴ Új helyzet teremtődött azonban Magyarország számára is, amikor Jugoszlávia a Tengelyhez csatlakozott, és aminek következtében Belgrádban, a belépés ellen, államcsínyt hajtottak végre. Ennek hatására Hitler parancsot adott, hogy a Görögország ellen tervezett támadást Jugoszláviára is terjesszék ki.¹⁵ Az új, 25. számú utasítás most már Magyarország aktív háborús részvételével is számolt. Hitler az ország revíziós törekvéseire alapozott. „A Bánát visszanyerésének kilátása révén... megkísérélhető... Magyarországot a hadműveletekben való részvételhez megnyerni.”¹⁶ Ezzel egyidejűleg az OKH megbízást kapott egy, a budapesti katonai vezetéssel összekötő poszt létrehozására. Az OKH és a magyar vezérkar között már március 30-án tárgyalások folytak, amelyeken e német szolgálati helyet illetően szabályozásokat hoztak. A Himer vezérőrnagy által vezetett szolgálati hely a „magyar királyi Honvédség Főparancsnokságához beosztott német tábornok” elnevezést kapta, és munkáját április 4-én kezdte el Budapesten.¹⁷ Eme összekötő poszt feladatának lényegét Hitler 26. számú utasítása tartalmazta, amelyben az állt, hogy „e szolgálati hely biztosítja egyrészt az én kapcsolatomat a kormányzóval, másrészt a Wehrmacht összeköttetését a magyar Főparancsnoksággal.”¹⁸ Ez az utasítás, mely a délkelet-európai szövetségeseikkel való német együttműködéssel foglalkozott, egyben magában foglalta a Hitler által a Ju-

11 Nebelin: i. m. 151. o.

12 A háromhatalmi egyezményhez Románia (1940. nov. 23.), Szlovákia (1940. nov. 11.), Bulgária (1941. márc. 1.) és Jugoszlávia (1941. márc. 25.) csatlakozott.

13 Vogel, Detlef: Das Eingreifen Deutschlands auf dem Balkan. In: Vogel, Detlef—Schreiber, Gerhart—Stegemann, Bernd: Der Mittelmeerraum und Südosteuropa. Stuttgart, 1984. 417—441. o. (=Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. Kiad.: az MHFA. 3. k.); Olshausen, Klaus: Zwischenspiel auf dem Balkan. Der deutsche Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juni 1941. Stuttgart, 1973. 9—45. o.

14 Hubatsch, Walter: Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939—1945. 2., átnézett és átdolgozott kiadás. Koblenz, 1983. 82f. o. A 20. számú utasítást 1940. december 20-án adták ki.

15 Halder, Franz: Generaloberst Halder. Kriegstagebuch. Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939—1942. (Kiad.: az Arbeitskreis für Wehrforschung, szerk.: H.—A. Jacobsen és A. Philippi) II. k. Stuttgart, 1963. 330f. o. (1941. március 27.); (a továbbiakban: KTB Halder).

Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstaab) 1940—1945. (H. Greiner és P. E. Schramm vezetésével az Arbeitskreis für Wehrforschung megbízásából kiadta P. E. Schramm, összeállította és magyarázattal ellátta H.—A. Jacobsen) I. k., Frankfurt/Main, 1965. 368. o. (1941. március 27.); (a továbbiakban: KTB OKW); Hitlers Weisungen, 106—108. o.

16 Hitlers Weisungen, 106. o.

17 Kriegstagebuch des Deutschen Generals beim Oberkommando der Königlich Ungarischen Wehrmacht. 1—3. o. (1941. márc. 30—ápr. 4.). Bundesarchiv-Militärarchiv, Freiburg. RH 31-V/1 (a továbbiakban: KTB Dt. Gen.); Hitlers Weisungen, 110. o.

18 Hitlers Weisungen, 100. o.

goszlávia elleni háborúban Magyarországnak szánt szerepet is. A Honvédség részei ennek megfelelően a Bácska elfoglalását kapták feladatuk, amelyet, mint szerzeményt, Budapestnek ítéltek. Ezen kívül a magyar csapatoknak a jugoszláv hadsereg szétverésében való részvételét is előirányozta.¹⁹ A szövetségest azonban csak annyiban kívánták igénybe venni, amennyire az a német hadvezetés számára még feltétlenül szükséges volt. Az ezzel kapcsolatos politikai és katonai megállapodások az jelentették, hogy Német Birodalom szövetségését az aktív háborús részvétellel még szorosabban a Tengelyhez szándékoztak kötni. Hitlernek nem volt kétsége afelől, hogy revíziós törekvései miatt Magyarország a német követeléseknek eleget fog tenni. Budapest pozitív válasza alátámasztotta e nézetét. A magyar csapatok jugoszláviai előrenyomulásának ígérete azonban Budapesten nem kis dilemmát okozott, mivel az ellentétben állt a magyar-jugoszláv örök barátsági szerződéssel.²⁰ Habár Magyarország ebben területi igényeiről nem mondott le, arra kötelezettséget vállalt, hogy a szomszédos ország ellen katonai akciókat nem hajt végre. A területi gyarapodás és a revíziós törekvések kielégíthetőségének fényében azonban a szerződészegés következményei már nem tűntek olyan fontosnak, különösen, hogy ezt a hozzáállást Berlin, saját érdekében, támogatta is. Az első eufória után a budapesti vezető körök mégis aggályok kezdtek gyötörni, hogy a katonai konfliktusban való részvétel nem fog-e brit hadüzenetet kiváltani.²¹ Ezért Magyarország az elkövetkező időszakban ígéreteit olyan mértékben korlátozta, hogy a fegyveres eseményekbe aktívan csak akkor avatkozik be, amennyiben „casus belli” adódik: jugoszláv provokáció, vagy a szomszédos ország összeomlásának esete. Budapest követelése és hozzájárulásának leszűkítése Berlinben jelentős elkedvetlenedéshez vezetett, ami a háború további menetében a német-magyar kapcsolatokra negatívan hatott. A német hangulatváltozás és a kölcsönös elhidegülés ellenére Budapest a végsőkig kitarított álláspontja mellett.²²

A hadjárat kezdete után, április 6-án a 3. magyar hadsereg a jugoszláv határ menti állásaiban maradt. Még Hitler április 4-i üzenetét sem vették figyelembe, amelyben kérte, hogy a honvéd csapatok a szándékozottnál korábban induljanak támadásba, hogy a Drávától délre fekvő területet és a Duna északi partját elfoglalják. Magyarország számára a „casus belli” csak akkor teremődött meg, amikor április 11-én a „Független Horvát Állam” megalakult, s így Jugoszlávia, mint önálló állam, tovább már nem létezett. A 3. magyar hadsereg támadásának időpontjában, április 12-én az egyértelmű német győzelem már nyilvánvalóvá vált, s így a honvéd egységekre már nem volt olyan mértékben szükség, mint az az OKH terveiben eredetileg szerepelt. Ezért Hitler azzal a kérdéssel fordult Horthyhoz, hogy a magyar csapatok a Duna-Dráva vonalán álljanak meg. Csúpan egy gépesített hadtestnek kellett volna Halder kívánságára a további hadműveletekben Szarajevó irányában részt vennie. Bár a német kívánsághoz Budapest hozzájárult, ez a gyors német előrevonulás miatt már csak szimbolikus értelemmel bírt.²³ Így a Honvédség alkalmazása csak arra a területre korlátozódtott, amely 1918-ig Magyarországhoz tartozott, és az első világháború után Jugoszláviához került.

19 Uo. 108. o.

20 A szerződést a Német Birodalom szorgalmazására 1940. december 20-án kötötték meg.

21 Nebelin: i. m. 154–170. o.; Olshausen: i. m. 64–79. o.

22 Nebelin: i. m. 170–176. o.

23 Olshausen: i. m. 107–111. o.

Politikailag a balkáni hadjáratban való magyar részvétel azt jelentette, hogy az ország még inkább függő helyzetbe került a Német Birodalomtól és így annak a veszélynek tette ki magát, hogy a nemzetiszocialista vezetés már nem szövetségesnek, hanem vazallusnak fogja tekinteni. A Harmadik Birodalom politikai számításaiiban Magyarország biztos egységként szerepelt, amellyel bármikor saját belátása szerint rendelkezhetett.

Magyarország a Barbarossa-hadművelet német tervezésében

A Szovjetunió elleni katonai akció tervezési munkálatai német részről már 1940 nyarán megkezdődtek, amikor július 21-én Hitler megbízta a hadsereg főparancsnokát az orosz probléma kézbe vételével és a hadműveleti vezetés és szervezet koncepciójának kidolgozásával.²⁴ Ennek hatására két hadműveleti tanulmány készült,²⁵ amelyekben Magyarország is szerepelt, mint a német csapatok felvonulási területe.²⁶ A kidolgozott tanulmányokra alapozva a vezérkarban Paulus altábornagy, főszállásmester szeptember 3-án átvette a tervezési munkálatok koordinálását.²⁷ A főszállásmester munkájának eredményét Halder december 5-én terjesztette Hitler elé. Az OKH hadműveleti elképzelései szerint a támadást három hadseregcsoporttal kell megindítani, amelyből kettő a Pripjaty-mocsaraktól északra, egy pedig azoktól délre kezdené meg működését. A terv szerint a középén támadó hadseregcsoport Varsó térségéből Minszken és Szmolenszken keresztül Moszkva irányába tör előre, míg az északi Kelet-Poroszból, a Baltikumon keresztül, Leningrád felé támad. A délen bevetett erők a szándék szerint a Lengyel Főköormányzóság déli részéből, Magyarországról és Romániából a Fekete-tenger mentén, súlyponttal a Pripjaty-mocsaraktól délre, Ukrajna felé, és tovább egészen a Donig törnének előre. Halder nézete szerint a földrajzi adottságok miatt a Dnyeper-Dvina vonal volt a legkeletibb rész, ahol a Vörös Hadsereg saját ipari területeit még védeni képes, így a német törekvésnek arra kell irányulnia, hogy meggátolja a szovjet védelmi vonal kiépítését e folyóktól nyugatra. A tervezett hadműveletek végcélja az Arhangelszk-Gorkij-Rosztov vonal elérése, és annak a Szovjetunió ázsiai részeiből indított támadások elleni biztosítása volt.²⁸ Halder fejtegetéseivel kapcsolatban Hitler — minden különösebb magyarázat nélkül — elrendelte, hogy Magyarországot a küszöbön álló hadjárat terveibe bevonni nem lehet.²⁹

A Hitlerrel folytatott megbeszélés alapján 1940. december 18-án jelent meg a 21. számú utasítás.³⁰ A Barbarossa fedőnév alatt az utasítás tartalmazta azt az általános szándékot, hogy „az orosz hadseregnek az Oroszországtól nyugatra levő tömegeit... merész hadműveletek révén, messze előretörő páncélos ékkel megsemmisíteni (kell, hogy — K. S.) a harcképes erőknek az orosz térség megszerzéseibe való visszavonását (meg lehessen akadályozni — K.S.). A hadművelet végcélja az ázsiai Oroszország elleni védelem kiépítése a Volga-Arhangelszk általános vonalon.³¹

24 KTB Halder II. k., 32f. o. (1940. szept. 22.).

25 A hadműveleti tanulmányokról részletesebben l.: *Klink, Ernst*: Die deutsche Kriegspolitik und die Sowjetunion. Die Landkriegsführung. In: Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. 4. K. 219—233. o.

26 *Klink*: l. m. 221. és 224. o.; *Nebelin*: l. m. 194f. o.

27 KTB Halder, II. k. 90. o. (1940. szept. 6.).

28 *Klink*: l. m. 235—237. o.

29 KTB Halder, 210. o. (1940. dec. 5.); *Nebelin*: l. m. 40. o.

30 *Hitlers Weisungen*, 84—88. o.

31 Uo. 85. o.

Az utasítások a hadműveleti vezetés számára a következő részleteket tartalmazták. „A Pripjaty-mocsarak által déli és északi félre osztott hadműveleti térségben a súlypontnak a területtől északra kell lennie. Itt két hadseregcsoport van előreirányozva.”³² Az utasítás lényegében átvette az OKH hadműveleti tervének támadási célkitűzéseit. Az itt tárgyalt tematika szempontjából a harc-terület déli részén bevetendő hadseregcsoport a figyelemre méltó. A szándékok szerint „a Pripjaty-mocsaraktól délre alkalmazott hadseregcsoportnak ... összpontosított hadműveletekkel és erős szárnyakkal az Ukrajnában álló orosz erők teljes megsemmisítését még a Dnyepertől nyugatra el kell érnie. A súlypontot Lublin térségéből Kijev általános irányába kell képezni, mialatt a Romániában található erők az alsó Pruton átkelve messze kinyúló átkaroló szárnyat képeznek. A román hadsereg feladata a középen levő orosz erők lekötése lesz.”³³

A Dél hadseregcsoportnak a 21. számú utasítás, amely Hitler parancsa alapján Magyarországnak, illetve a magyar államterületnek a hadműveleti tervekből való kizárásáról rendelkezett, jelentős nehézségeket okozott. Ezzel ugyanis a magyar-szovjet határterületet érintő tervek, melyek célja az ott elhelyezkedő orosz elők lekötése és megsemmisítése lett volna, kiestek a számításból. Az így két támadó ékire szakadt hadseregcsoportot az a veszély fenyegette, hogy szárnyait támadás érheti, és a Vörös Hadsereg lehetőséget kap tartalékok képzésére a galíciai térségben, amelyeket viszonylag gyorsan áthelyezhetnek a belső vonalakra. Ezért a hadseregcsoportnak a szárnyak biztosításához erőkről kellene gondoskodnia, amelyek így viszont a gyors támadásnál hiányoznának. Így érthető, hogy — Hitler utasítása ellenére mind az OKH, mind a hadseregcsoport — nemcsak beillesztették Magyarországot, mint felvonulási területet a terveikbe, hanem a honvéd egységek bevetését is előirányozták.³⁴ Az OKH ezért az általa kiadott „Barbarossa felvonulási utasításban” egy, az AOK 17 területén a Kárpátokból támadó hadtest bevetését is tervezte. A „Magyarország” problémával Halder 1941. február 3-án ismét Hitlerhez fordult, és megemlítette, hogy „ha az (Magyarország — K.S.) a hadműveletekben személyesen nem is venne részt, legalább a saját területén csapatkirakodásokkal egyet kellene értenie.”³⁵ Hitler ezt a javaslatot nem fogadta el, viszont kijelentette, hogy „Magyarország megfelelő politikai biztosítékok ellenében minden német követelést teljesítene.”³⁶ Egy ilyen megállapodás azonban csak közvetlenül a támadás előtt történhetne meg, amikor is a német szándékok tovább már nem leplezhetőek. Mindazonáltal Hitler Magyarország közvetett segítségét, vagy akár aktív részvételét a „Barbarossa”-hadműveletben nem tartotta kizártnak.³⁷ Mivel azonban az OKH a Dél hadseregcsoportnak Hitler ellenvetését a magyar területeknek, vagy a magyar csapatoknak a tervekbe való bevonását illetően nem továbbította, a parancsnokság február végén bejelentette igényét a honvéd egységekre, hogy azok az AOK 17 mögöttes területeit a Vörös Hadsereg hátramaradt részeitől megtisztítsák és Galíciát megszállják.³⁸ Halder így arra kényszerült, hogy a hadseregcsoport parancsnokságával közölje: a magyar csapatok alkalmazása csak a támadás után, vagy legkorábban annak megindításakor válik lehetségessé, és hogy

32 Uo. 85f. o.

33 Uo. 86f. o.

34 Förster: i. m. 355f. o.; Nebelin: i. m. 197–205. o.

35 KTB OKW, I. k.: 299. o. (1941. febr. 3.).

36 Uo.

37 Förster: i. m. 356. o.; Nebelin: i. m. 198. o.; KTB OKW, 299. o. (1941. febr. 3.) és 303. o. (1941. febr. 4.).

38 Förster: i. m. 356. o.

addig a német szándékokat leplezni kell.³⁹ Hitler álláspontja befolyásolta a március 22-én megjelenő módosított, 21. számú utasítást, melyben Magyarországot az előkészítő szakaszban nem tekintették résztvevő szövetségesnek.⁴⁰ Az idegen országok bevonását a Szovjetunió elleni támadás előkészítésében az OKW május 1-i rendelkezésében szabályozta. Eszerint Magyarország esetében a szükséges megbeszélések csak május végétől kezdődhetnek meg. E megbeszélések célja a megemelt katonai harci készültség és adott esetben a magyar csapatok bevetésének elérése lenne.⁴¹ Habár Hitler a május végére tervezett tárgyalásokat június közepére halasztotta, Himer már május végén információs célzatú előkészítéseket folytatott a magyar főparancsnoksággal,⁴² amelyeken a Szovjetunió elleni lehetséges katonai konfliktusra is célzásokat tett.⁴³ A magyar vezérkari főnökkel, Werth tábornokkal folytatott tárgyalásokon Himer kijelentette, hogy német oldalról üdvözlőnk, ha előkészületek történének, hogy a honvédség 20 napos mozgósítási idejét lerövidítsék.⁴⁴ Habár Himer a Szovjetunió elleni háborúról szóló beszélgetéseiben utalt arra, hogy csak saját véleményét hangoztatja, joggal feltételezhető, hogy azt Halder megbízásából tette.

A Werthtel folytatott tárgyalásai során Himer a magyar kormány elutasító magatartása miatt nem kapott ígéreteket arra, hogy az ország a Szovjetunió elleni harcokba be fog avatkozni. Csak azt helyezték kilátásba, hogy a mozgósítási időt 12 napra rövidítik. A továbbiakban Himer megígérte, hogy tanulmányt állítat össze, amelyben a honvédség teendőit dolgoznák ki egy német-szovjet konfliktus esetére. A megbeszélések eredményei alapján látszólag Haldernak is kétségei kezdtek támadni a magyar háborús részvétel iránti készséggel kapcsolatban.⁴⁵ Az előkészítő tárgyalások és Himer utasításai ellenére a budapesti katonai vezetés csak abban az esetben volt kész a mozgósítást elrendelni, ha német részről hivatalos tájékoztatás kapnak a támadásról szóló határozatokról. Ennek alapján az OKH abból indult ki, hogy Magyarország háborús részvétele esetén a honvéd egységek legkorábban csak öt-hat nappal a támadás megkezdése után tudnának a harcokba beavatkozni.⁴⁶ Halder aggályai nem voltak alaptalanok, mivel a június 22-ét megelőző hetekben Budapesten a német-szovjet konfliktusban való részvételt illetően két különböző irányzat alakult ki. Az aktív részvételt mind a berlini nagykövet, mind a vezérkari főnök támogatta, míg Bárdossy miniszterelnök elutasította.⁴⁷ Habár Magyarországot csak június 22-én értesítették hivatalosan a „Barbarossa-vállalkozás” megkezdéséről, Halder június 19-én, egy köztes leszállás alkalmával, Hitler rendelkezését figyelmen kívül hagyva, tájékoztatta magyar kollégáját, Werthet a német szándékokról.⁴⁸ Annak ellenére, hogy Halder a budapesti katonai vezetést informálta, június 22-ig Magyarország nem tett lépéseket, hogy mint szövetséges, a konfliktusban részt vegyen.

39 Uo.: *Nebelín*: i. m. 199f. o.

40 *Förster*: i. m. 356. o.

41 *Hitlers Weisungen*, 92. o.

42 KTB OKW, I. k.: 400. o. (1941. jún. 3.) és 401. o. (1941. jún. 5.) „Ungarn nicht unterrichtet, soll nicht vor Mitte des Monats geschchen, hat Führer sich vorbehalten.”

43 KTB Dt. Gen., 16. o. (1941. máj. 27–29.).

44 KTB Halder, II. k., 422. o. (1941. máj. 20.).

45 *Nebelín*: i. m. 206f. o.

46 Uo. 207f. o.

47 Uo. 208–211. o.

48 Részletesebben: Allianz Hitler–Horthy–Mussolini. Dokumente zur ungarischen Aussenpolitik (1933–1944). Einleitende Studie und Vorbereitung des Akten zum Druck von Magda Adám. Gyula Juhász, Lajos Kerekes. (Red. v. Lajos Kerekes. Übers. v. Johanna Till) Bp., 1966. 106. dok., 313. o.

A „Barbarossa-hadművelet” előkészítő szakasza megmutatta, hogy az OKW és az OKH számolt Magyarország részvételével, és ez hadművelési tervekben is megnyilvánult. De politikai okokból a két hadsereg közötti megállapodásról ez időpontban még le kellett mondaniuk. Hitler rendelkezése, hogy Magyarországot a német-szovjet konfliktusban ne tekintsék szövetségesként, rávilágít arra, hogy ő a Tengely e partnerét illetően biztos lehetett a dolgában, és feleslegesnek tartotta, hogy Budapest kívánságának hivatalos felszólítással eleget tegyen. Mivel Magyarország külpolitikája révén szinte teljesen függő helyzetbe került a Tengelytől, a Harmadik Birodalomnak nem kellett tekintettel lennie Budapestre.⁴⁹

Magyarország katonai behálózása a Szovjetunió elleni háborúban, 1941

Június 22-én 3.15 óra körül a Német Birodalom megkezdte harctevékenysé-
gét a Szovjetunió ellen. Miközben a berlini magyar nagykövettel, Sztójayval Ribbentrop ezt 3.45-kor közölte, a kormányzót személyesen, levélben, Hitler értesítette a német támadásról.⁵⁰ Még ez írásában is kitartott Hitler amellelt, hogy Magyarországot nem kéri fel a háborúra való belépésre, habár ő a szövetséges háborús részvételével szemben nem áll elutasítóan, feltéve, hogy a kezdeményezés Budapestről indult ki.⁵¹ Hitler álláspontját Halder aképpen foglalta össze, hogy „politikailag Magyarország felkérése nem fog megtörténni. Ha a katonák részt akarnak venni, nekik kell saját politikusaikat erre ösztönözni.”⁵² Ezzel egyidejűleg az OKW Himernek megadta az engedélyt, hogy tárgyalásokat folytasson a budapesti katonai vezetéssel a honvédségnek a „Barbarossa-hadművelethez” való hozzájárulásáról.⁵³ Mivel Berlinből hivatalosan a magyar háborús részvételt illetően felkérés nem érkezett, Horthy a Szovjetunióhoz intézett hadüzenetet nem tartotta szükségesnek, a diplomáciai kapcsolatokat ellenben június 23-án megszakította Moszkvával.

Himer a magyar vezérkar hadművelési osztályának vezetőjén, László vezérőrnagyon keresztül közölte a katonai körökkel Jodl álláspontját, azaz hogy Magyarország bármilyen segítsége elfogadásra talál. „Semmit sem akarunk követelni, de minden önkéntes felajánlást hálásan veszünk. Szó sincs arról, hogy mi Magyarország esetleges részvételét nem akarnánk.”⁵⁴ Mindazonáltal Berlinben politikai okokból nem voltak hajlandóak arra, hogy Budapestet hivatalosan felkérjék, hogy a harccselekményekben aktívan részt vegyen, mivel a német kormány attól tartott, hogy a magyar vezetés ilyen előzmények alapján területi követelésekkel lépne fel, mint ahogy az addig mindig is történt.⁵⁵ Habár katonai téren e problémákról német-magyar megbeszéléseket folytattak, a politikai vezetés Budapesten június 26-ig tartózkodó állásponton maradt.

49 Uo. 107. dok., 313f. o.

50 Hitler levelét június 22-én 10.30 órakor a német követ, v. Erdmannsdorff adta át Horthynak. L.: Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945. Aus dem Archiv des Auswärtigen Amtes (ADAP.) D sorozat: 1937–1945. 13. sz., Baden-Baden–Göttingen, 1950–1970. XII/2. k. 667. dok., 899. o.; Hitler levele uo., 661. dok., 892f. o.

51 KTB OKW, I. k., 409. o. (1941. jún. 25.) „Anordnung des Führers, alle Angebote fremder Staaten, an diesem Kreuzzug teilzunehmen, sollen mit Begeisterung angenommen werden.”

52 KTB Halder, III. k. 6. o. (1941. jún. 22.).

53 KBT Dt. Gen., 18. o. (1941. jún. 22.); Nebetin: i. m. 217f. o.

54 KTB Dt. Gen., 19. o. (1941. jún. 22.).

55 KTB Halder, III. k. 8. o. (1941. jún. 23.); KTB Dt. Gen., 20. o. (1941. jún. 23.).

A magyar politikusok vonakodó magatartása, valamint a Hitler és Bárdossy közötti nézetkülönbség a honvédség aktív részvételét illetően, amelyre a „Barbarossa-hadművelet” első napjaiban nem lehetett számítani, egyes magyar politikai körökét arra a gondolara vezetett, hogy önkéntes egységet állítsanak fel, amely a Wehrmacht oldalán a Vörös Hadsereg ellen harcolna. Ez az elképzelés június 26-án már annyira megvalósulni látszott, hogy Himer az OKW-hez fordult és iránymutatást kért aziránt, hogy ebben a szituációban milyen magatartást tanúsítson. A német tábornok nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy szolgálati helye az önkéntes egység szervezését és vezetését átvegye, ha az OKW ehhez beleegyezését adná.⁵⁶ A tervzet azonban hamar elveszítette aktualitását, mivel a magyar minisztertanács még ugyanazon a napon elrendelte a mozgósítást.⁵⁷ Június 27-én Magyarország hadat üzent a Szovjetunióknak, miután az előző napon Kassát bombatámadás érte.⁵⁸

A Vörös Hadsereg elleni német támadás — különösen a Dél hadseregcsoportnál — a hadjárat első napjaiban nem volt annyira gördülékeny, mint a hadműveleti tervekben előirányozták, mivel a szovjet ellenállás erősebbnek bizonyult, mint ahogy azt gyanították. Ebben a helyzetben a magyar fegyveres erők részvétele még nagyobb jelentőséget kapott. Habár a budapesti kormány június 26-ig nem mutatott hajlandóságot az aktív részvételre, a Dél hadseregcsoport mégis előkészületeket tett a honvéd egységek alkalmazására a német hadműveleti vezetés követelményeinek megfelelően.⁵⁹

Magyarország a légierő „megtorló” akciójával már június 27-én megkezdte harci tevékenységét. A bombatámadás a német légiattaséval, Fütterer tábornokkal folytatott egyeztetést követően Sztanyiszlav városát érte.⁶⁰ A szárazföldi hadműveletekhez Budapest egy gyorshadtestet (két gépkocsizó és lovasdandárral), valamint a már a Kárpátokban határőrizetre beosztott határvadász- és hegyvidandárt bocsájtott rendelkezésre. Az említett egységek a VIII. magyar hadtest vezénylő tábornoka, Szombathelyi altábornagy parancsnoksága alá kerültek és a „Kárpát-csoport” elnevezést kapták.⁶¹ Július 1-én a Kárpát-csoport Kolomea-Sztanyiszlav térségében lépett harci érintkezésbe, a Dél hadseregcsoport hadműveleti területén. A magyar csapatok kezdetben még nem tartoztak a hadseregcsoport alárendeltségébe. Hogy hadműveleti téren a zavart megelőzzék, a német parancsnokság kívánságait közvetlenül közölte a Kárpát-csoporttal, mivel ezt egyrészt általánosan a Hitler által is jóváhagyott útnak tekintették, másrészt mert Horthy saját csapatainak azt az utasítást adta, hogy az egységes és szoros vezetés érdekében teljesítsék a Wehrmacht kívánalmait.⁶²

A Kárpát-csoport alkalmazásával a hadseregcsoport-parancsnokságnak nehézségei is támadtak, amelyek a délkelet-európai szövetségesek közötti mély

⁵⁶ KTB Dt. Gen., 22. o. (1941. jún. 26.); Himer 1941. június 26-án 13.10 órakor érdeklődött táviratilag e kérdést illetően az OKW védelmi és hadműveleti osztályánál.

⁵⁷ Ránki, György: Ungarns Eintritt in den Zweiten Weltkrieg. Kiad.: Kommission der Historiker der DDR und der UdSSR. 3. k., Berlin (Ost-). 1962. 436. o.; KTB Dt. Gen., 22. o. (1941. jún. 25.); Nebelin: i. m. 225f. o.

⁵⁸ A kassai bombatámadáshoz bővebben: Borsányi, Julián: Das Rätsel des Bombenangriffes auf Kaschau, 26. Juni 1941. München, 1978.; Nebelin: i. m. 225. o. A 29. sz. jegyzetben járul hozzá c. kérdéskör vitájához.

⁵⁹ Klink: i. m. 472f. o.

⁶⁰ KTB Dt. Gen., 22. o. (1941. jún. 27.).

⁶¹ Förster, Jürgen: Der Krieg gegen die Sowjetunion bis zur Jahreswende 1941/1942. Die Entscheidungen der „Dreipakt-Staaten”. In: Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg. 4. k. 889f. o.; Gosztonyi, Péter: Ungarns militärische Rolle im Zweiten Weltkrieg. II. rész. In: Wehrwissenschaftliche Rundschau, 30 (1981), 153. o.; KTB Dt. Gen., 23. o. (1941. jún. 27.)

⁶² Förster: i. m. 890. o.

ellentétekből következtek. Így német oldalról el kellett kerülni, hogy a magyar csapatok román, vagy szlovák részekkel kerüljenek kapcsolatba. Ezért az OKW Himerrel folytatott megbeszélései után parancsot adott egy német csapatrész közbeiktatására⁶³ a Kárpát-csoport és a román egységek közé. A Dél hadseregcsoport kívánására a magyar gyorshadtest július 9-én kivált a Kárpát-csoport szervezetéből és minden jelentős vonatkozásban a hadseregcsoport alárendeltségébe került. Így a Kárpát-csoportot felosztották, törzse az elfoglalt területeken levő honvéd egységek parancsnokságát vette át.⁶⁴ A két dandár, amely a német hadvezetés számára a gépesítettség hiánya miatt nem volt eléggé mozgékony, megszálló feladatokra Galiciában maradt. Miután Galiciát beolvasztották a Lengyel Fő kormányzóságba, a hadseregcsoport mindkét dandárt előrevonta és augusztus 13-án a már megszállt déli területek parancsnokának alárendeltségébe helyezte.⁶⁵

Nehézségeket okozott a hadseregcsoportnak a bal szárny helyzete, amely a Pripjaty-mocsarak peremén harcolt. Mivel az úttalan területről szovjet egységek rajtaütésszerű támadásokat hajtottak végre a német csapatok ellen, a hadseregcsoportnak északi szárnyvédelméhez jelentős erőkre volt szüksége, amelyek így viszont a keleti irányú előretörésnél hiányoztak, ami a hadművelet lefolyásában idővesztéshez vezetett. A támadás kudarcba fulladását elkerülendő az OKH parancsot adott a hadseregcsoportnak, hogy a súlypontot délkeletre helyezze. Ennek alapján a 17. hadsereg Kirovgrád irányában támadott tovább az ellenség bekerítése céljából. Az elrendelt előretörés mindazonáltal a Vörös Hadsereg heves ellenállása miatt csak akadozva haladt.⁶⁶ Július 18-án a hadseregcsoport-parancsnokság a gyorshadtestet, amely ekkor Kamenyec-Podolszkij térségében állt, a 17. hadsereg parancsnoksága alá rendelte. Ez a honvéd egységet a jobb szárnyra helyezte, hogy az Kamenyec-Podolszkij térségéből Tulcsinon keresztül a déli Bug felé hajtson végre támadást. Mivel a nehéz útviszonyok az előrehaladást akadályozták, a magyar hadtest elővédje csak 22-én érte el Tulcsint. A további támadás során az AOK 17 (a 17. hadseregpáncsnokság — a Ford.), amelynek első egységei július 24-én elérték a Bugot, a magyarokat a jobbszárny élén vetette be.⁶⁷ A Kirovgrád irányú előrenyomulás során a német és a magyar egységeknek augusztus 3-ig sikerült Umanytól keletre kilenc szovjet hadosztályt körülzárniuk.

A Dél hadseregcsoport további tervei előirányozták az umanyi bekerítőgyűrűben résztvevő páncélos erők kivonását, hogy gyors előrenyomulással az ellenséget Kirovgrádnál megsemmisítsék. Ezzel szemben Hitler és Halder is követelte, hogy a páncélosok Umanynál maradjanak és vegyenek részt az ellenség szorosabb körülzárásában. Hábár a hadművelet a tervezetthez képest már eddig is jelentős késedelmet szenvedett, az umanyi ütközetet Hitler a Dél hadseregcsoport elsődleges céljaként értékelte, és döntő győzelemnek tekintette.⁶⁸ Az umanyi hadművelet augusztus 7-i végével a Dél hadseregcsoport, bár döntést csikart ki a Dnyepertől nyugatra, feladatát még nem teljesítette, hiszen a folyótól nyugatra levő összes szovjet erőt még nem sikerült megsemmisítenie. A had-

63 KTB Dt. Gen., 27. o. (1941. jún. 29—30.). Ezt az intézkedést az OKW már június 27-én fogadta el. L.: KTB OKW, I. k., 421. o. (1941. jún. 27.); *Klink*: i. m. 477. o., 103. jegyzet

64 KTB Dt. Gen., 28. o. (1941. júl. 8.).

65 Förster: i. m. 890. o.

66 *Klink*: i. m. 485. o.

67 KTB Dt. Gen., 30—32. o. (1941. júl. 16—24.).

68 *Klink*: i. m. 485. o.

műveleti fontosságú város, Kijev, még mindig orosz kézen volt, és a hadsereg-csoportnak még nem sikerült a Dnyeper keleti partján hídfőállásokat kiépítenie.⁶⁹

A Dnyeper elérésével az OKH és Hitler között jelentős nézeteltérés támadt a hadjárat további folytatását illetően. Míg az OKH a támadás súlypontját a Donyec-medencei szovjet iparvidék ellen szándékozott helyezni, Hitler azt szerette volna, hogy Dél hadseregcsoporthoz, harapófogószerűen, Konotop irányába törjön előre, hogy így a Kijev térségben és a Deszna déli folyásánál álló ellenséget bekerítse. Hitler véleménye szerint csak a Kijevnél körülzárt ellenség megsemmisítése után folytatható a támadás délkeleti irányban, Harkovon keresztül a Donyec-medence felé.⁷⁰ A végleges hadműveleti célt az augusztus 12-én kiadott 34. számú utasítás határozta meg, amely szerint a Dél hadseregcsoporthoz feladata egy, a Dnyeper mögötti ellenséges védelmi vonal kiépítésének megakadályozása, és a Donyec-medence gyors elfoglalása lett.

Az umanyi ütközet idején a magyar gyorshadtest a Bug menti biztosítást Pervomajszk térségében látta el (augusztus 3—9.). Az Umanynál levő ellenség megsemmisítése után a Dél hadseregcsoporthoz parancsnokság a Dnyepertől nyugatra levő erőkre szándékozott csapást mérni, és Zaporozsjénál, Dnyepropetrovsknál, vagy Cserkaszinnál — a súlypontképzéstől függően — hídfőket kiépíteni. A cél ezért a Dnyeper minél előbbi elérése volt. Hitler és Halder ezzel szemben az ellenség üldözése mellett foglalt állást, Pervomajszktól déli irányban, hogy azt még a Bugtól nyugatra lekössék, és hogy lehetőleg gyorsan előretörjenek a Fekete-tengerig.⁷¹

A helyzet végül úgy alakult, hogy a Dél hadseregcsoporthoz északi szárnya a szovjet támadó tevékenység miatt megerősítésre szorult. Ezért a hadseregcsoporthoz parancsnoka elrendelte az 1. páncéloscsoporthoz egy páncéloshadtest kivonását, hogy azzal a balszárnyon levő 6. hadsereget megerősítse. Hogy a páncéloscsoporthoz feladatát teljesíteni tudja, olasz és magyar gépesített erőket osztottak be hozzá. A hadsereg főparancsnokának augusztus 12-i rendelkezésével a hadseregcsoporthoz végül azt a feladatot kapta, hogy a Dnyeperen való átkelést előkészítse, az ellenséget a folyótorkolat és Zaporozsje között szétverje, valamint hogy hídfőket létesítsen a Krímbe való előrenyomulás céljából. Az 1. páncéloscsoporthoz, amelyhez most már a magyar gyorshadtest is be volt osztva, a Dnyepert Zaporozsjénál és Kremencsugnál kellett elérnie és lehetőleg minél hamarabb elfoglalnia Dnyepropetrovskot. Az 1. páncéloscsoporthoz egyik páncélos hadtestének Nyikolajev irányban kellett akcióra lépnie, hogy a feladat végrehajtása után Zaporozsje általános irányban előretörjön, megakadályozva az ellenséget abban, hogy délkelet felé kitérhessen.⁷²

A 16. páncélos- és a 16. gépesített lövészadosztállyal együttműködve a magyar gyorshadtest augusztus 12-től a Bug mentén déli irányban nyomult előre, két nappal később elérte Nyikolajev térségét. Feladatának megfelelően, a Dnyeper felé előretörő XXXXVIII. hadtest szárnyfedezeteként, a honvéd egység Nyikolajevtől északkeletre állást foglalt, majd augusztus 19-én Krivoj-Rog

69 Hauck, Friedrich W.: Die Operationen der deutschen Heeresgruppen an der Ostfront 1941 bis 1945. Südliches Gebiet. Teil 1. Die deutsche Offensive bis zur Mius-Donets-Stellung 22. Juni bis November 1941. Kézirat. 1953. MHFA MFS P-114c, 1. rész, 83f. o.

70 Uo. 90—94. c.

71 Klink: i. m. 508. o.

72 Uo. 508f. o.

felé vonult. Augusztus 23—28-ig e helyen maradt.⁷³ A hadseregcsoport parancsára a magyar gyorshadtest augusztus 29-én előrevonult a Dnyeperig, ahol leváltotta a XIV. hadtestet és átvette a Dnyeper nyugati partjának biztosítását a Dnyepropetrovszk-Zaporozsje szakaszon. Ekkor megszűnt az 1. páncéloscsoportnak való alárendeltsége is, amelyet északra irányítottak.⁷⁴

Augusztus végén a budapesti Főparancsnokság a gyorshadtest visszavonásának kérésével állt elő, hogy az Magyarországon anyagilag feltöltésre kerülhessen. Horthy és Hitler szeptember 7-i megbeszélésén a Kormányzó ismét felvette katonai vezetésének kívánságát. Azonban időközben mind az OKH, mind a hadseregcsoport-parancsnokság a honvéd egységek visszavonása ellen foglalt állást, mivel a magyar gyorshadtest a Dnyeperen túli hadműveleteket illetően mindkét parancsnokság terveiben szerepet kapott. Ezen előzmények után Hitler elutasította Budapest kérését.⁷⁵

Augusztus végétől október 7-ig a magyarok a Dnyepernél harcoltak, ahol szovjet ellentámadásokat hártottak el. Október elején a gyorshadtest első alkalommal kelt át a folyón, miután az 1. páncéloscsoport Kremencsug térségéből déli irányban támadást indított, hogy a Dnyepertől keletre területet nyerjen. Az említett időszakban a honvéd egység olasz és német egységekkel együtt a v. Roque-csoport alárendeltségébe tartozott, amelyet a Dél hadseregcsoport mögöttes területeinek parancsnoka vezetett.⁷⁶

Szeptember végén a hadseregcsoport az OKH-tól azt a feladatot kapta, hogy a balszárny fedezete alatt foglalja el Kelet-Ukrajnát és a Krímet. Ennek megfelelően az 1. páncéloscsoportnak Kremencsugtól déli irányban kellett támadást indítania a szovjet Dnyeper-menti védelem felgöngyölítése céljából. A 17. hadseregnek Krasznográd térségéből két támadási irányban, Harkov és Vorosilovgrád felé kellett előrenyomulnia, hogy a Donyecig terjedő területet birtokba vegye. Az AOK 17 megerősítésére a hadseregcsoport-parancsnokság a magyar gyorshadtestet kivonta a v. Roque-csoport alárendeltségéből. Október 7-én a gyorshadtestet Dnyepropetrovszk térségében összevonták, hogy október 10-én a 17. hadsereghez osszák be, melynek így ismét az alárendeltségébe került. Az AOK 17 a honvéd egységet a balszárnyon, a Donyec elleni támadásban vetette be. A folyót a magyarok október 28-án Izjumtól délre érték el.⁷⁷

A gyorshadtest kivonását Budapest szeptember végén ismét kérelmezte, azzal az ajánlattal kiegészítve, hogy kárpótlásként átadnak négy dandárt megszálló és biztosító feladatokra. A német vezetés ez alkalommal is rögtön elutasította a magyar kérést. Miután a magyar kormány november elején két dandárt megszálló feladatra végleg átadott a Wehrmachtnak, az OKH beleegyezett a gyorshadtest frontról való kivonásába. Habár a honvéd egység már november 20-án kikerült az AOK 17 parancsnoksága alól, a hiányzó szállítási lehetőségek miatt a hazaszállítás az év végéig késedelmet szenvedett.⁷⁸

A gyorshadtest kivonásával Magyarországon 1941 végén aktívan már egyetlen csapattal sem képviseltette magát a Keleti Fronton, katonai hozzájárulása kizárólag megszálló csapatokban mutatkozott meg. Így 1941 végén a szövetséges

73 KTB OKW, I. k., 564—597. o.; *Klink*: I. m. 509f. o.

74 KTB OKW, I. k., 598—609. o.

75 Förster: I. m. (I. 62. jegyzet) 891f. o.; KTB OKW, I. k., 482. o.

76 KTB OKW, I. k., 601—682. o.; *Hauck*: I. m. 142. o.; *Klink*: I. m. 515. o.

77 KTB OKW, I. k., 684—729. o.; *Klink*: I. m. 518., 520—522. o.; *Hauck*: I. m. 156., 161—167. o.

78 Förster: I. m. 892. o. (I. 62. jegyzet).

aktív részvétele a keleti hadjáratban a minimumra csökkent. Mivel ezzel egyidejűleg Budapesten a Szovjetunió elleni fegyveres konfliktusból való kivonulás szándéka egyre inkább kirajzolódni látszott, a magyar cselekményeket a berlini politikai és katonai vezetés szkepszissel és bizalmatlansággal figyelte. A honvédség katonai értéke a Német Birodalom katonai számításában 1941 végén a minimumra csökkent, kiváltképp, hogy az OKH a gyorshadtest teljesítményétől már 1941 őszén sem volt éppen elragadtatva.⁷⁹ Mindezek ellenére a Harmadik Birodalom fokozta politikai nyomását Budapestre, hogy a dunai államot arra kényszerítse, hogy az 1942-es hadjáratokhoz csapatait az előző évhez képest nagyobb mértékben bocsássa rendelkezésre.

Véggövetkeztetés

A németországi nemzetiszocialista kormányzás kezdetén a Magyarországhoz fűződő kapcsolat az első világháború két vesztesének közös alapjára épült. Habár mind a Harmadik Birodalom, mind Magyarország a Párizs környéki szerződések revíziójára törekedett, Budapest Berlin számára sohasem volt az a partner, ahogy azt a magyar kormány remélte és kívánta volna. A Német Birodalom politikai számításaiban a dunai állam csak középhatalom volt, amelynek megnyerése pusztán annyiban volt fontos, amennyire az a mindenkori — és az idő által korlátozott — külpolitikai koncepcióba beleillett. Kizárólag gazdasági téren bírt az ország bizonyos politikai jelentőséggel a berlini politika szemében. A Budapest által képviselt területrevíziós politika az országot egyre inkább a Német Birodalomtól való függéshez vezette. Még a magyar különutas próbálkozások — amelyek a lengyelországi és a balkáni hadjárat során bizonyos sikerrel jártak — sem változtattak egészében azon a tényen, hogy a Harmadik Birodalom e helyzetekben sem katonailag, sem politikailag nem volt Budapest hozzájárulására rászorulva. A Német Birodalom katonai számításaiban Magyarország csak alárendelt szerepet játszott. Ennek egyik fő oka a gyengén felszerelt és létszámát tekintve csekély fegyveres erő volt, amely modern hadművelleti vezetésre a második világháborúban csak korlátozottan volt alkalmas. A honvédkontingensek részvétele a német hadjáratokban, legalább 1941 végéig, csak azt a célt szolgálta, hogy a szövetségest a Tengely hatalmi politikájához még szorosabban hozzákösse.

⁷⁹ Rabe von Pappenheim, *Friderich-Carl*: Erinnerungen des Soldaten und Diplomaten 1914—1946. Osnabrück, 1987. 159. o. Rabe von Pappenheim ezredes 1941. október 29-től 1943. október 30-ig német katonai attasé volt Budapesten.